

ЈЕДНА ОД НАЈСТАРИЈИХ ОЧУВАНИХ ГРАЂЕВИНА У БЕОГРАДУ

Решењем Народног одбора Првог реона одлучено је још 1951 године да се зграда у Душановој улици број 54, на углу Капетан-Мишине улице поруши, с обзиром да је „склона паду, нехигијенска и дотрајала” а да „пре рушења зграду треба снимити”.¹

Заиста, ова је зграда склона паду, нехигијенска и дотрајала, али она ни до данас није срушена и заслужује нашу пуну пажњу, јер је то, можда, најстарија зграда која нам је у Београду како-тако сачувана до данас.

Описујући „Београдске кафане из полупрошлости”, Бранислав Нушић дословно бележи овај за нас занимљив податак који се односи на ову кућу: „То је она кафана у Душановој улици, на дну Капетан-Мишине, која још и данас носи име код „Црног орла.”²

Још за време аустриске владавине Београдом од 1717 до 1739 године, постојала је на томе месту зграда која је морала бити каква војничка установа. Врло је вероватно, како то Нушић сматра, да је ту била истурена стража на путу који је водио из Вишњице кроз Темишварску капију, иза које је одмах била и резиденција принца Евгенија Савојског, позната под именом „Пиринчана”. Та мала стражарска касарна имала је два спрата: на горњем је становао старешина страже, а на доњем војска. Ту се сваки пролазник, који би излазио из вароши или улазио у варош, морао пријављивати. На тој згради, у оно време,

споља био је истакнут велики црни орао, аустриски грб. Кад су Немци, по закључењу Београдског мира 1739 године, предали Београд Турцима, унели су у уговор да се све грађевине које су Немци ради утврђења Београда подигли, поруше. Међутим, како ова мала касарна (стража) није припадала оној групи зграда које су биле подигнуте ради утврђивања града, остала је неповређена и доцније, кад је на Дорћолу почео све више да преовлађује хришћански елемент, у њој је отворена једна од првих београдских кафана. На згради је дуго, током пуних стотину година, стајао још увек насликан онај аустриски црни орао и свет је кафану по томе и назвао код „Црног орла”.³ Одакле Нушићу овај податак, није нам познато. Али имамо пуно разлога да верујемо да би његови наводи могли бити тачни.

Ова зграда се налази недалеко од места на коме је била Пиринчана, о којој су сачувани многи писани и сликани подаци, којима се међ последњима позабавио и Рајко Веселиновић.⁴ То је оно место са горње стране Душанове улице, на Дорћолу, близу дома св. Саве. Могло би се претпоставити да је то један од многобројних ханова које набраја Душан Поповић, описујући Београд из времена аустриске владавине,⁵ јер је и ово, свакако, била зграда која је окупљала људе на стан, храну и тако даље, што јасно показује распоред њених просторија, који није могао бити пројектован за

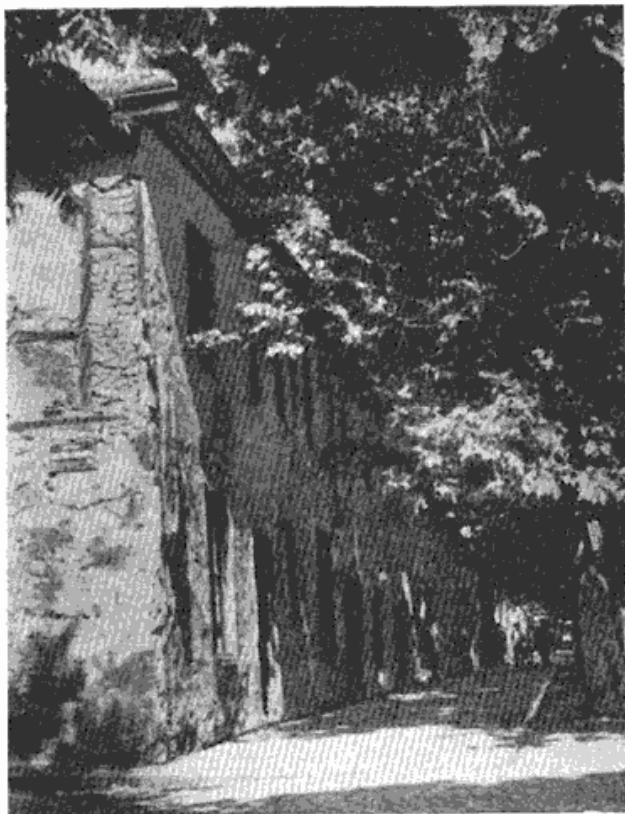
¹ НО I реона, К. бр. 1480—8083 од 7 септембра 1951.

² Бранислав Ђ. Нушић, *Из полупрошлости*, белешке, цртице, сећања. Сабрана дела XXII, Геца Кон А. Д., Београд 1935, 138.

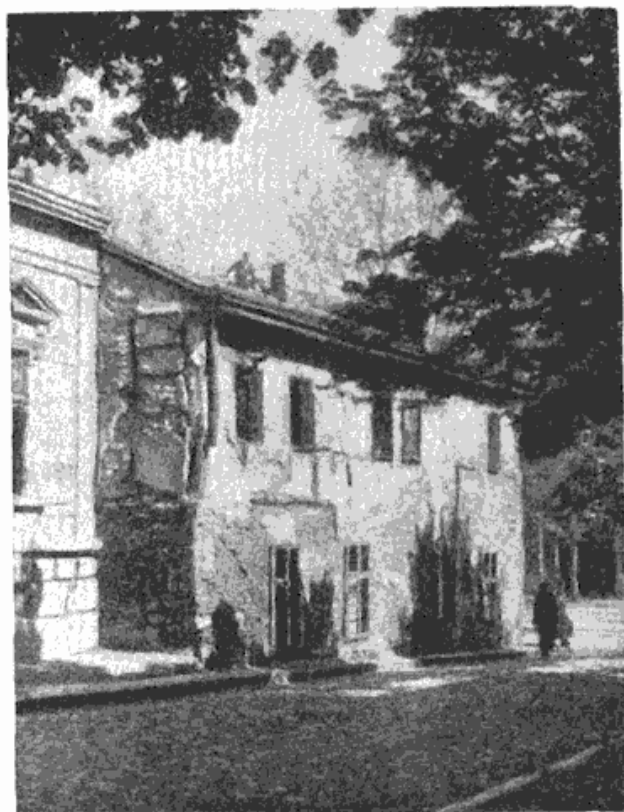
³ *Op. cit.*

⁴ Рајко Ј. Веселиновић, Нека питања из прошлости Београда XVI—XIX века, *Годишњак Музеја града Београда*, књ. II—1955, 107.

⁵ Душан Ј. Поповић, *Србија и Београд*, СКЗ. Поучник XII, Београд 1950, 175.

Сл. 1 — Стара зграда у Душановој улици бр. 54. Изглед са угла Душанове улице

Сл. 2 — Стара зграда у Душановој улици бр. 54. Изглед из Капетан Мишине улице

једну породицу. Тешко је рећи да ли је овакав каравансарај постојао још пре Аустријанаца, и да ли је он само корисно послужио и аустриској стражи; или пак да су га подигли баш и сами Аустријанци, као што то наводи Нушић, што би могло бити чак и вероватније. У овом случају и ово би ипак био један од грађевинско-фортификационих радова које су предузимали Аустријанци, под командом генерала Евгенија Савојског грофа О'Двијера, одмах по доласку у Београд 1717 године, о чему даје податке и Тодор Стефановић Виловски.⁶

Начин на који је грађевина подигнута, масивност њених зидова и сводова, враћају нас у доба које ни Нушићеви стари не би могли памтити. То није архитектура какву је градио кнез Милош, углавном на супротној, савској падини.

⁶ Тодор Стефановић-Виловски, Подаци за историју Београда (1717—1739), *Нова искра*, бр. 6, год. VIII, Београд 1906, 165.

Још је мање вероватно да је она из Карађорђевог времена. Она чак нема много сличности ни са турском архитектуром. Распоред одељења није по источњачком узору. Пре би одговарао панонском типу зграда са издуженим дворишним тремом, преко кога се улази у собе поређане једна поред друге. Кафана и дућани говоре у истом смислу. Осим облика основе и конструкције, тешко је уопште говорити о ма каквој архитектури, јер је у сваком случају необично скромна, са једноставном фасадом без икаквих стилских елемената — бар у облику у коме се данас налази. Не верујемо да је икада и била друкчија.

Поменути амблем црног орла, који је уништен недавно, у овом рату, стари Београђани још памте. Он такође говори у прилог тези коју је Нушић заступао.

Од данашњег сопственика зграде са знајемо да је његов дед Јевта Лазаревић, терзија из Кичева, добио ову кућу још од кнеза Милоша. Према процени вр-

шеној 1870 године, „један плац у сокаку водећег у бит-пазар, к видин-капији, на коме постои една двокатна кућа са два дућана, три собе и подрумом на свод све од тврдог материјала”, као и друге постојеће зграде, имају вредност од 750 дуката цесарских.⁷

Кафану „Црни орао” држао је дуги низ година Јевтин син Јованча, и тек је од последњег рата прешла у друге руке и постала „Шаран”, јер је то био назив ранијег локала њеног новог газде.

„Црни орао” је био позната београдска кафана. У њој су се нарочито састајали уметници. Њен редовни гост био је Ђорђе Крстић око кога су се окупљали млађи сликари — Јуба Ивановић и многи други.⁸ Све до њеног затварања, ту је радо свраћао и Добрица Милутиновић са својим друштвом.

У овој згради не постоји више ни кафана „Шаран”, већ некаква радионица са магацином, али висока дрвена ламперија и данас краси салу. У тимнанону, више отвора за точење пића, сачуван је

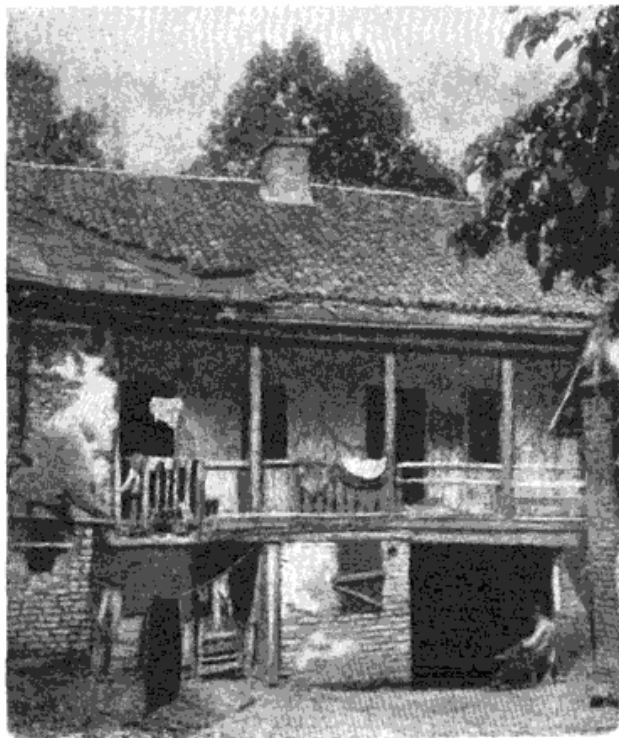
један картон, слика рађена масном бојом, на којој је претстављен човек за столом, са флашом вина у руци и флашом испред себе. Мало даље ту су насликане и флаше за вино и соду, и пуне чаше вина, пива и ракије. У десном доњем углу потписан је Д. Јурмовић, 1910, као творац ове пристојно рађене слике. То је дело познатог молера и фирмописца Душана Јурмовића, истакнутог београдског занатлије предратне Србије.

Основа зграде је „на глагољ”, како то називају наши стари, под углом који је нешто оштрији, тако да просторије нису потпуно правилне. Овај се угао не слаже ни са правцем данашње Капетан-Мишине улице, према којој зграда више није на регулационој линији. Дужина лица из Душанове улице износи преко двадесет пет метара, а она из Капетан-Мишине преко шеснаест.

Кафана је на самом углу, и према Капетан-Мишиној улици надовезује се у још једно одељење са својим помоћним просторијама, окренутим према двори-

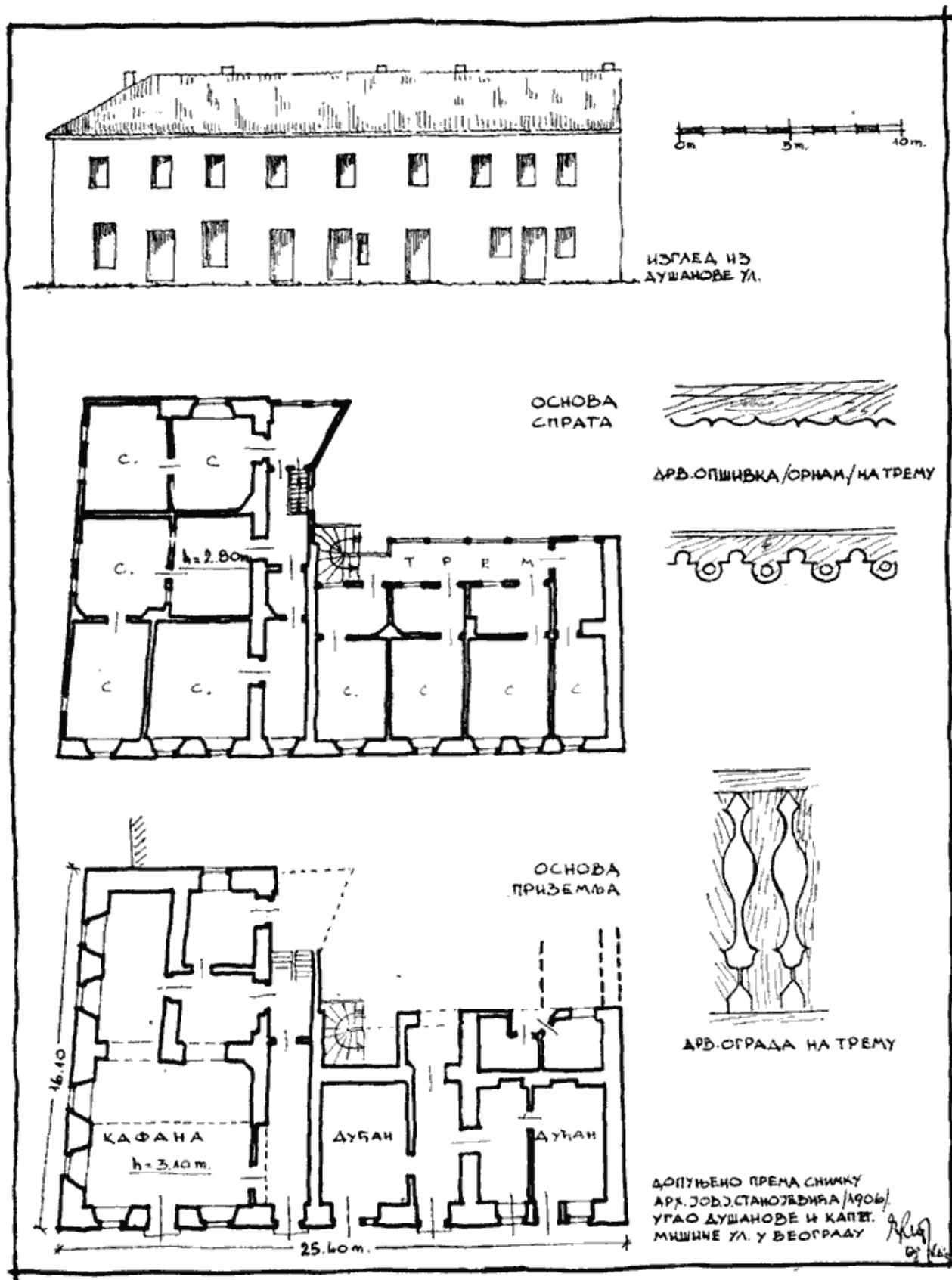
⁷ Сопственику зграде Светомиру Лазаревићу, пензионеру, дугујем захвалност за ове податке

⁸ Звонимир Кулунџић, Графичар Љубомир Ивановић, *Београдске општинске новине*, бр. 3, год. LVIII, 1940, 223.

Сл. 3 — Поглед на

зграду из дворишта

Сл. 4 — Архитектонски снимак зграде на углу Душанове и Капетан Мишине улице

шту. Десно од кафане, са друге стране пролаза, налазе се два дућана, испод којих је подрум. У спрату је већи број соба, свака са својим претсобљем. Један отворен трем под истим кровом са зградом, повезује сва ова одељења. Степениште је у самом трему. Овакав распоред казује да су то биле издвојене собе, како су се обично и градили ханови.

Јасно је да овакав распоред одељења не одговара у потпуности оном првобитном. Многе су собе током времена испреграђиване, мењане, а читаво крило са помоћним одајама из дворишта, данас више не постоји. Да је оно заиста постојало, доказује нам ситуациони план из 1906 године,⁹ као и сачувани остаци камених темеља.

На руинираној фасади лако се може разликовати грађевински материјал употребљен за зидање. У приземљу су масивни зидови чија дебљина достиже и један метар, саграђени од ломљена камена Ташмајданца и печене цигле, без некакве нарочито правилне везе. Полуобличаста међуспратна конструкција са продорима за отворе и луци над њима, на више места порушени и невешто закрпљени, изведени су од опеке око тридесет сантиметара дужине. Главни зидови на спрату подигнути су на исти начин. Изузетак чини спољни зид према Капетан-Мишиној улици. Он је танак, бондручан, испуњен плетером и ћерпичем, прерађиван на више начина. Овакви су и сви преградни зидови. Кров је прекривен ћерамидом. Стреха је врло мала, опшивена даскама.

Висина приземља износи око 3,10 м док је она у спрату нешто нижа — око 2,80 м. Подови испред соба патосани су циглом, а они у собама даскама. Таванице у спрату су дрвене, потшивене даскама.

Једина орнаментика на овој згради јавља се на огради трема, али је и она необично скромна. Код свих ових детаља не може се говорити о некаквој оригиналности. Јасно је да неимар ове грађевине није имао неко боље архитектонско

знање. Поред тога, током времена је, по свој прилици, било и измена и обнова вршених од стране грађевинара чије је знање било још скученије.

То је све што је остало од „Црног орла”. Ни два дућана не служе више првобитној сврси. Ни собе на спрату нису више коначишта, у правом смислу те речи. По свим овим просторијама, чак и у шулама живи мноштво сиротиње, под најгорим станбеним условима, у нехигијенској и дотрајалој згради склоној паду, као што је то оценила и комисија Народног одбора, гледајући пред собом легло заразе, усред Београда.

По нашем мишљењу, међутим, не би морало доћи до рушења зграде, када би се извршила њена темељна и студиозна рестаурација. Основни масивни зидови чврсто стоје, а извесни лаки, бондручни зидови могли би се поправити и президати, у деловима у којима би се указала потреба. Президали би се том приликом порушени сводови, столарија би се довела у исправно стање. На тај начин, поново би се могли оспособити кафана, дућани и собе у спрату — хан, који у Београду не можемо више наћи.

Није нам познато, да ли ће се „Црни орао” заиста срушити ни да ли ће се наћи материјална средства да се сачува, то јест, изврши његова рестаурација, у ком би случају и ова грађевина потпала под законске прописе а заштити културно историских споменика. За сваки случај, записали смо још једну зграду некадашњег Београда, и то оног Београда из аустриског времена, од пре најмање двеста двадесет година. Данас бисмо њу могли сматрати најстаријом — још старијом од оне турске грађевине у коју се 1808 године уселила Доситејева Велика школа, у Господар-Јевремовој улици број 21.

И поред тога што је ова зграда данас неугледна и што њена архитектура далеко заостаје иза осталих познатих грађевина владавине Евгенија Савојског, „Црни орао” заслужује нашу пуну пажњу.¹⁰

⁹ Снимио архитекта Јов. Ј. Станојевић, септембра 1906, Београд.

¹⁰ На ову зграду скренуо ми је пажњу публициста Сава Цветковић, на чему му и овим путем најтоплије захваљујем.

UNE DES PLUS ANCIENNES MAISONS DE BELGRADE

D. ST. PAVLOVIĆ

Au pied du versant danubien de Belgrade, au coin des rues Dušanova et Kapetan Mišina se trouve une bâtisse pourvue d'un café et de deux magasins au rez-de-chaussée ainsi que de quelques pièces au premier étage. L'écrivain Branislav Nušić en parle dans ses oeuvres. En décrivant les vieux cafés de Belgrade il parle de ce café que l'on nommait »L'aigle noir«. La maison date du temps de l'occupation autrichienne (1717—1739). C'était probablement une institution militaire, vraisemblablement un poste de garde sur la route menant à la résidence d'Eugène de Savoie. Le bâtiment ne fut point démoli lorsque les Turcs reprirent Belgrade et c'est alors qu'un des premiers cafés serbes y fut ouvert. Comme l'aigle noir, insigne des Autrichiens, y figurait longtemps, le café prit ce nom.

Nous pouvons faire confiance à Nušić, car les faits qu'il relate sont fondés sur des bases sûres et nous pouvons ainsi affirmer

que cette maison est une des plus anciennes de Belgrade. Elle aurait été bâtie avant le lycée de Dositej Obradović. Le bâtiment se trouve aujourd'hui dans un état lamentable, usé et prêt à s'écrouler, c'est pourquoi il est condamné à la démolition. Mais, si l'on pouvait trouver un moyen de le restaurer complètement il pourrait être préservé de la destructions.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Ancienne bâtisse se trouvant dans la rue Dušanova au № 54. Vue du coin de la même rue
- Fig. 2 — Ancien bâtiment se trouvant dans la rue Dušanova au № 54. Vue de la rue Kapetan Mišina
- Fig. 3 — Ancienne bâtisse se trouvant dans la rue Dušanova au № 54. Vue du jardin
- Fig. 4 — Esquisse architectonique de la bâtisse se trouvant à l'angle des rues Kapetan Mišina et Dušanova